

Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη

Κεντρικός ήρωας στο μυθιστόρημα της Δ. Σωτηρίου Ματωμένα χώματα είναι ο Μανόλης Αξιώτης, αγρότης από τον Κιρκιντζέ, ο οποίος εκθέτει, με αυτοβιογραφικό λόγο, την οικογενειακή και την προσωπική του ιστορία και, διά μέσου αυτής, καταγράφει την περιπέτεια του μικρασιατικού ελληνισμού. Το απόσπασμα προέρχεται από το πρώτο μέρος του μυθιστορήματος και αναφέρεται στην πρώτη επίσκεψη του νεαρού αφηγητή στη Σμύρνη το 1910. Πηγαίνοντας στη μεγάλη πολιτεία βρίσκει εργασία, απογαλακτίζεται από την οικογενειακή του εστία και ενηλικιώνεται.

Σεπτέμβρης ήταν του 1910, όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη. Θυμούνται πόσο σκιάχτηκα* μόλις βρέθηκα μοναχός σε μια τόσο μεγάλη πολιτεία. Άγνωστοι, αλλιώτικοι άνθρωποι, άγνωστα και τα σοκάκια. Κανένα δεν ήξερα και κανένας δε μ' ήξερε να με καλωσορίσει· ένιωθα σαν το ξεριζωμένο δεντρί.

Ακούμπησα σ' ένα χάνι* το τρίχινο ζεμπίλι* με τις αλλαξιές και τα φαγώσιμα που μου 'δωκε η μάνα μου, και βγήκα ν' ανταμώσω το σταφιδέμπορα που θα μ' έπαιρνε στη δούλεψή του. Με την αντρέσα* στο χέρι, με τα πρώτα παπούτσια που φόραγα στη ζωή μου να με στενεύουνε, με το ντρίλινο* φράγκικο* πανταλόνι, κάπως κοντό για τις μακριές κανάρες* μου, να με κόβει κι αυτό στον καβάλο, περπατούσα, άτσαλα, δειλιά. Ωστόσο ήμουν περήφανος για το νέο σουλούπι* μου και κάθε τόσο έσκυφτα και καθάριζα με το χέρι τα παπούτσια μου κι έριχνα κλεφτές, φοβισμένες ματιές ολούθε* ν' αντιληφθώ πού βρίσκομαι κι αν με προσέχουν οι περαστικοί.

Μόλις βγήκα στην προκυμαία τα ξέχασα όλα, ακόμα και τη δειλία μου. Ήρθαν οι εντυπώσεις και με πήραν απαλά και με μερώσανε και δεν ήξερα τι να πρωτοδώ και τι να πρωτοχαρώ. Τη θάλασσα; Τα βαποράκια της Χαμιδιέ που σκίζανε το νερό δίχως να βουλιάζουν; Τα μεγάλα μαρμαρένια σπίτια, με τα ξύλινα κλειστά, όλο μυστήριο, μπαλκόνια τους; Τις καρότσες με το ρυθμικό χτύπο τους πάνω στο γρανιτένιο πλακόστρωτο; Τα τράμια* που τα σέρνανε άλογα; Ή όλον εκείνον το χαρωπό, ξέγνοιαστο

---

* σκιάχτηκα: φοβήθηκα * χάνι: πανδοχείο * ζεμπίλι: σάκος * αντρέσα: διεύθυνση * ντρίλινο: από φτηνό βαμβακερό ύφασμα * φράγκικο: γαλλικό * κανάρες: μακριά πόδια (κανιά) * σουλούπι: εμφάνιση * ολούθε: παντού * τράμια: μέσα μεταφοράς, τραμ

κόσμο που μπαινόβγαινε με σαματά* στις λέσχες και στα καφενεία κι έμοιαζε να ζει πανηγύρι; κι όχι μια κοινή, καθημερινή μέρα δουλειάς!

Στάθηκα άκρη άκρη στο μουράγιο, βόλεψα τα χέρια μου στις τσέπες κι έμεινα εκεί- δά εντυπωσιασμένος. Τα κύματα ανεβοκατεβαίνανε και καθώς ένιφταν* τις μαλτεζό- πετρες σκορπούσανε μια ανεσημιά* που μουσκοβόλαγε θαλασσίνα. Μύδια, εκατομμύρια μύδια ήταν σφηνωμένα πάνω στις σιδερένιες τραβέρσες* που συγκρατούσαν τις Σκά- λες. Αυτές οι Σκάλες, η Εγγλέζικη Σκάλα, η Καινούρια Σκάλα, η Μακριά Σκάλα, λες κι ήταν τα χέρια του μεγάλου λιμανιού. Εδώ γινόταν το μπάρκο* έφευγε ο βλογημένος καρπός της Ανατολής για τις ξένες χώρες κι έμπαινε το χρυσάφι. «Λέγε, Εμμανουήλ, τι γνωρίζεις διά το χρυσόμαλλον δέρας;» Δάσκαλε, δε σ' αποκρίθηκα κατά που πρόσμε- νες κείνη τη μέρα. Τώρα όμως εδώ καταλαβαίνω την ερώτησή σου, ζωντανεύουν μπρος στα μάτια μου όλες οι ιστορίες που μου διηγήθηκες, καθαρές, στρωτές, παρμένες θαρ- ρείς από τη Χρηστομάθειά* μας. Όμως από κοντά έρχονται χορεύοντας κι οι ζωηρές ιστορίες που άκουσα για τη Σμύρνη από τον παιχνιδιάτορα* το Χρίστο. Τις έλεγε στα πανηγύρια μας κρούοντας το σάξι* του, ένα μακρύ ίσαμ' ένα μέτρο όργανο, που λαλού- σε σαν Θεός και μεις τα παιδιά λαχταρούσαμε: «Αχ, πότε θα τηνε γνωρίσουμε τούτη την πολιτεία!».

Όταν ήμουνα πολύ μικρός και πήγαινα με τη μάνα μου στην εκκλησιά σκιαζόμουνα να βλέπω ζωγραφισμένο στον τρού- λο το πελώριο μάτι του Θεού. Τώρα ήθελα να γίνω ένα τέτοιο μάτι να τα δω όλα μονομερίς. Και να γίνω κι ένα πελώριο αφτί, ν' ακουμπήσω στον κόρφο τούτης της πολιτείας, ν' ακούσω την καρ- διά της. [...]

Οι άνθρωποι στη Σμύρνη μιλούσανε όλοι ελληνικά, ακόμα κι οι Τούρκοι κι οι Λεβαντίνοι κι οι Οβραίοι κι οι Αρμεναίοι. Στο Φραγκομαχαλά ωστόσο, πολλά μεγάλα καταστήματα είχανε ξενικά ονόματα που δεν τα

Άποψη της προκυμαίας της Σμύρνης σε επιστολικό δελτάριο πριν από το 1919

* **σαματάς**: θόρυβος * **ένιφταν**: έπλεναν * **ανεσημιά**: ανάσα * **τραβέρσες**: στηρίγματα * **μπάρκο**: φόρτωση του εμπορεύματος στα πλοία * **Χρηστομάθεια**: διδακτικό βιβλίο με ηθοπλαστικά διηγήματα * **παιχνιδιάτορας**: οργα- νοπαίκτης * **σάξι**: κρουστό μουσικό όργανο

καταλάβαινα: «Κοντουάρ», «Λουβρ», «Μπον μαρσέ», «Παραντί ντε Νταμ» κι άλλα. Και τι δεν έβρισκες σε τούτα τα μαγαζιά! Από παραδείσια φτερά για τα μαλλιά των γυναικών, μέχρι σκαρπίνια* για Σταχτοπούτες. Και παιχνίδια, όμορφα κουρνιαστά παιχνίδια! Πόσο ευτυχισμένα θα 'πρεπε να 'ναι εδώ τα παιδιά και πόσο παραχαϊδεμένες οι γυναίκες!

Τράβηξα ίσια στην Αγια-Φωτεινή κι άναψα στη χάρη της το κεράκι που μου παράγγειλε η μάνα μου. Κι ύστερα καρφώθηκα να βλέπω και να μη χορταίνω το καμπαναριό. Είκοσι μέτρα μπόι, τέσσερα πατώματα, όλο μάρμαρο. Κι ανάγλυφος ο Χριστός να κάθεται στο πηγάδι και να τα λέει με τη Σαμαρείτιδα. Κι οι καμπάνες φανταχτερές, γλυκόλαλες, δώρο των μεγάλων δουκώνε της Ρωσίας, και κατάκορφα, στον τρούλο, ο χρυσός σταυρός να λάμπει στον ήλιο, παρηγοριά και σκέπη για τους ραγιάδες, που το 'χαν καύχημα, γιατί ο σταυρός έστεκε πιο ψηλά από την ημισέληνο που ήταν στημένη στο μιναρέ του Ισάρ τζαμί.

Εκείδα πλάι στον περίβολο της Αγια-Φωτεινής βρήκα και την Ευαγγελική Σχολή. Είχα κάνει όνειρο να μπω εδώ μέσα, κι ο δάσκαλός μου ο Πυθαγόρας Λάριος με σιγοντάριζε.* Μα ο πατέρας μου τότε πρόγkηξε: «Κυρ δάσκαλε, να με συμπαθάς. Αεροκοπανιτζή* δεν τότε θέλω τον υγιό μου. Εμείς είμαστε ρεσπέρηδες* και χρειαζούμαστε χέρια...».

Μόλις άκουσα την καμπάνα της Αγια-Φωτεινής να χτυπάει δώδεκα, τινάχτηκα. Μπρε για πότε μεσημεριάστηκα; Είπα να βιαστώ, να τρέξω για τη δουλειά, μα θυμήθηκα πως δεν είχα να δώσω λόγο σε κανένα, μιας κι ήμουν, για πρώτη φορά, αυτεξούσιος, και τότες μ' έπιασε τρελή χαρά. Χώθηκα μέσα στο πλήθος, στο τσαρσί* κι έπινα τσιτσιμπίρια και σερμπέτια* κόκκινα και πράσινα «μπουζ-γκιμπί, κεκίκ-σουγιού»,* και χαιρόμουν που σπαταλούσα τα λίγα τεσσαράκια που μου 'βάλε στην τσέπη η μάνα μου, κρυφά απ' τον πατέρα. Ύστερα κάτι με σταμάτησε· ο χωριάτης στιμέρνει* τον ακριβοκερδισμένο παρά. Κι είπα να πάω κατευθείαν στο μαγαζί του κυρ Μιχαλάκη Χατζησταυρή, να σιγουρέψω τη θέση μου και συνεχίζω έπειτα το σουλάτσο.*

Τόνη βρήκα τον κυρ φατόρο* πάνω στην άψα* της δουλειάς. Τέτοιες μέρες που κατέβαιναν οι χωριάτες να πουλήσουνε τη σοδειά τους, οι εμπόροι δεν κλείνανε. Μόλις μπήκα στο στενόμακρο μαγαζί με τα πολλά πατάκια, με πήρε από τη μύτη η γνώριμη γλυκόστυφη μυρουδιά της σταφίδας και του σύκου. Ο Χατζησταυρής στεκότανε καταμεσής και ζύγιαζε, όλο φροντίδα. Εργάτες με χαμαλίκες* στην πλάτη μπαινοβγαίνανε

* σκαρπίνια: παπούτσια * σιγοντάριζε: ενθάρρυνε * αεροκοπανιτζής: αργόσχολος * ρεσπέρηδες: αγρότες
* τσαρσί: αγορά * τσιτσιμπίρια και σερμπέτια: αρωματικά ποτά * «μπουζ-γκιμπί, κεκίκ-σουγιού»: παγωμένοι χυμοί * στιμέρνει: εκτιμά, υπολογίζει * σουλάτσο: περίπατος * κυρ φατόρο: το αφεντικό * άψα: ένταση * χαμαλίκες: ειδικός εξοπλισμός για να κουβαλούν οι εργάτες στην πλάτη τους εμπορεύματα

από το πίσω πορτί, όπου ήταν το ντάμι* εκεί αφήνανε τις καμήλες, τους αραμπάδες,* τα γαϊδούρια και τις βοϊδάμαξες τους. Δυο ξυπόλητοι χαμάληδες, με δασά γυμνά τα στήθια, σήκωναν στον ώμο τη μανέλα* που πάνω κει κρεμόταν το καντάρι.* Ο Χατζη-σταυρής μ' ολοστρόγγυλη κοιλίτσα, διπλά προγούλια και ολοκόκκινα, σαν βουτυρωμένα, μάγουλα ξεφώνιζε τις οκάδες.* Είχε μάτι ξύπνιο που σπίθιζε κι έπαιζε ολούθε ακούραστο. Τα χέρια και τα ποδάρια του, πολύ αδύνατα ανάλογα με το σώμα, τον κάνανε να μοιάζει με βάτραχο. Όλες οι κινήσεις του και η σβελτάδα* του κι οι τρόποι του δείχνανε πως είχε δουλέψει κι η αφεντιά του παραγιός.* Και τόντις,* όπως έμαθα αργότερα, παραγιός ήτανε κάποτες, μα ήξερε σου λέει ν' αρπάζει την περίπτωση και συνεταιριόστηκε με το Σελήμ εφέντη και πατούσανε κι οι δυο, με το ελεύθερο, πάνω σε καρδιές και σε πορτοφόλια, κι από κει και πέρα τα βολέψανε κι έρεε το χρήμα.

Πλησίασα τον κυρ Μιχαλάκη, του μίλησα θαρρετά, του 'δωκα και το συστατικό γράμμα που είχα από τη δημογεροντία* του χωριού μας. Αυτό το γράμμα πολύ τον εκολάκεψε, γιατί τ' άρεξε να τον υπολογίζουνε οι ισχυροί. Με ξέταξε με ματιά που τρύπωσε ίσαμε την ψυχή.

– Ναι, ξέρω, έκανε, μου μίλησαν κι άλλοι για σένα. Θα σε κρατήσω. Με βολεύει που ξέρεις τα τούρικα. Αύριο πρωί έλα να πιάσεις δουλειά, να σε δοκιμάσω και τα ξαναλέμε για την πλερωμή.

Όταν βγήκα έξω πετούσα από χαρά· αν είχα μουστάκι θα το 'στριβα, τόσο ένιωθα άντρας. Τώρα μπορούσα να χαρώ τη μέρα μου, την πρώτη και μοναδική λεύτερη και ξέγνοιαστη μέρα της ζωής μου.

Ώρες ολόκληρες τριγύριζα μέσα στα μπεξεστένια* και στα σοκάκια της Σμύρνης, ίσαμε που με βρήκε η νύχτα. Εργάτες με μακριά ραβδιά ανάβανε τα φανάρια του γκαζιού. Ομορφοστολισμένες κυράδες κατεβαίνανε με τις καρότες τους για τις λέσχες, τα προβέγγερα και τις «γιαβάν σουπέδες».* Κοπέλες ξεντεκολτεδιασμένες,* μελαψές και πεταχτές σεργιανούσανε, γελούσανε, κορτάρανε. Ζευγάρια εύθυμα αγοράζανε λουλούδια. Στα καφενεία παίζανε μουσικές, τραγουδούσανε πολιτάκια και γκαρσόνια πηγαινοφέρνανε δίσκους με καραφάκια και μεζέδες. Η προκυμαία μοσχοβολούσε ούζο, αγγουράκι, τηγανητό κρέας και θαλασσινά. Μασουλίζανε οι καθιστοί, κι οι σουλατσαστόροι σπόρους, τσεμπλεμπούδες,* παγωμένα αμύγδαλα, λιμπινάρια,* μα και γλασσάδες* και ζαχαρωτά και γλειφιτζούρια.

Τα σπίτια, ακόμα και στους απόμακρους μαχαλάδες, ανοιχτά, συντροφεμένα. Στις

* **ντάμι:** ζυγαριά * **αραμπάδες:** κάρα * **μανέλα:** μοχλός * **καντάρι:** ζυγαριά * **οκά:** μονάδα βάρους * **σβελτάδα:** γρηγοράδα * **παραγιός:** βοηθός τεχνίτη, υπηρέτης * **τόντις:** πραγματικά * **δημογεροντία:** αιρετοί άρχοντες της ελληνικής κοινότητας * **μπεξεστένια:** στεγασμένες αγορές * **προβέγγερα και «γιαβάν σουπέδες»:** εσπερινές κοινωνικές συγκεντρώσεις για ψυχαγωγία * **ξεντεκολτεδιασμένες:** με αποκαλυπτικά ντεκολτέ * **τσεμπλεμπούδες:** στραγάλια * **λιμπινάρια:** σπόρια από λούπινα * **γλασσάδες:** παγωτά

πότες καθισμένες φαμελιές* είχαν στρωμένο εύθυμο λακιρντί.* Δε μου 'κανε καρδιά να πάω για ύπνο. Είχα μόλις γνωριστεί με τη Σμύρνη και μου φαινότανε πως γεννήθηκα κι έζησα εδώ τα δεκάξι χρόνια της ζωής μου. Όταν έπεσα να κοιμηθώ, στριφογύριζα και της μίλαγα σαν ερωτευμένους. «Είσαι όμορφη, το ξέρεις; Είσαι πολύ όμορφη!»

Εδώ στη Σμύρνη θα μπορούσα να κάνω όνειρα, όσα όνειρα ήθελα, δίχως να τρώω ξύλο...

Δ. Σωτηρίου, *Ματωμένα χρώματα*, Κέδρος

* **φαμελιές**: οικογένειες * **λακιρντί**: κουβέντα, κουτσομπολιό

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Ποιες είναι οι πρώτες εντυπώσεις και τα συναισθήματα του αφηγητή μόλις φτάνει στην προκουμαία της Σμύρνης;
- 2 Ποιες μνήμες ξυπνούν στο μυαλό του αφηγητή καθώς αντικρίζει τη μεγάλη πολιτεία;
- 3 Από ποιες φυλές, έθνη και πολιτισμούς απαρτίζεται ο πληθυσμός της Σμύρνης; Ποια εντύπωση σχηματίζει ο αφηγητής για την κοινωνική ζωή της πόλης;
- 4 Ο αφηγητής έζησε στο χωριό του δύσκολα παιδικά και εφηβικά χρόνια, αλλά στη Σμύρνη νιώθει ευτυχισμένος. Βρείτε χωρία στο κείμενο που επιβεβαιώνουν αυτή την παρατήρηση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ▣ Ζωγραφίστε το καμπαναριό της Αγίας Φωτεινής με βάση την περιγραφή του αφηγητή.
- ▣ Βρείτε φωτογραφικό, εικαστικό και άλλο έντυπο υλικό για τη Σμύρνη πριν και μετά την καταστροφή του 1922. Μπορείτε να απευθυνθείτε στην Ένωση Σμυρναίων, στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών και στην Εστία Νέας Σμύρνης ή να επισκεφτείτε την ηλεκτρονική διεύθυνση του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού (<http://www.hellenichistory.gr>, <http://www.fhw.gr/chronos/05/gr/index.html>).
- ▣ Συγκεντρώστε εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες για την ιστορία και την εκπαιδευτική προσφορά της Ευαγγελικής Σχολής. Μπορείτε να απευθυνθείτε για περισσότερες πληροφορίες στην Πρότυπη Ευαγγελική Σχολή [Νέας] Σμύρνης (τηλ. 210 9347272, 210 9316748).